

Leif Hansen Nielsen
Tyske flygtninge i Nordslesvig 1945-1948
Historisk samfund for Sønderjylland 2013
432 sider, illustreret med samtidige billeder
kr. 248, medlemmer kr. 168

Atter en gedigen historisk monografi om et væsentligt emne fra Historisk samfund for Sønderjylland. Et samfund, der ubestrideligt er den mest produktive og bredest funderede historiske forening i kongeriget. Over 100 historiske arbejder er det blevet til gennem tiden.

Aabenraa-drengen Troels Finks (1912-99) aarhusianske professorat i 1800-tallets historie havde udtrykkeligt også omfattet Sønderjyllands historie. Han forlod imidlertid Aarhus i 1959 for at blive den første danske generalkonsul i Flensborg. Længe blev professoratet holdt ”varmt” til sønderjyske Hans Peter Clausen, men H.P. fik ikke skrevet disputats. Og uden disputats intet professorat – den gang, og i hvert fald på humaniora. Men kompetente Clausen fik imidlertid et professorat på Statskundskab – uden disputats, vel at mærke. Da Finks professorat så endelig blev genbesat i 1966, var det imidlertid uden den sønderjyske tilføjelse. Men man må konstatere, at Sønderjylland alligevel ikke blev glemt. Tværtimod. Igennem årene og ikke mindst i de seneste årtier er der udkommet en lind strøm af vægtige videnskabelige værker med sønderjyske emner, skrevet af historikere, udgået fra Aarhus Universitet, og sat i søen af Historisk Samfund for Sønderjylland. Nærværende bog slutter sig smukt ind i denne smukke tradition.

Problemerne omkring de tyske flygtninge i Danmark er hidtil primært blevet behandlet ud fra et overordnet landspolitisk perspektiv. Uanset de regionale forskelle, et dyberegående detailstudium eventuelt havde kunnet afdække. Det er derfor et både savnet og nødvendigt pionerarbejde, historikeren Leif Hansen Nielsen præsterer med sin nye bog ”Tyske flygtninge i Nordslesvig 1945-1948”. Den er kort sagt den første allround videnskabelige og regionale undersøgelse af flygtningeproblemet i Danmark efter Verdenskrigen. Udover en solid analyse af emnet rummer bogen også en nyttig registrering og beskrivelse af de omkring 200 flygtningelejre af forskellig art, der fandtes i det sønderjyske. At forfatteren, der til daglig er arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Sønderjylland, samtidig har præsteret en bog, der både er vel researchet og skrevet i et letflydende og alment tilgængeligt sprog afrunder kun billedet af en i høj grad velkommen publikation.

I løbet af forårs månederne 1945 oversvømmedes Danmark af tyske flygtninge. I alt blev det til næsten en kvart million mennesker. På flugt, primært fra det rædselsbillede, den nazistiske propaganda havde tegnet af det slaviske ”undermenneskes” angiveligt vilde og grusomme karaktertræk. Selv om herrefolkets massive spor af myrderier, voldtægter og andre grusomheder nok i sig selv kunne berettiggte såvel hævntørst som et massivt ønske om gengæld hos både den sovjetiske civilbefolkning og soldat.

Det var den sovjetiske hærs uventet hastige fremmarch mod Østpreussen og Pommern i januar-februar 1945, der havde sendt tusinder af mennesker på flugt. Til fods ad snævre og overfyldte veje, over Østersøen på overfyldte skibe eller over land i overfyldte tog kom de. Sidstnævnte flugtrute var den sikreste. På landevejen blev de beskydt af sovjetiske fly, mens de på søen både risikerede at blive bombet eller minesprængt. Til Sønderjylland kom langt de fleste flygtninge med de langt mere sikre tog.

Det var den tyske besættelsesmagt, der havde dirigeret flygtningestrømmen mod Danmark. Nazisterne var oven i købet inde på den tanke, at dette landbrugsland nok kunne rumme alle tyske flygtninge. Her var der forholdsvis sikkert, og her var levnedsmidlerne rigelige. I København havde langt den største del af befolkningen hellere end gerne ladet de ankomne stakler forblive sultne, syge eller døende på skibene i Frihavnen. Så længe danske statsborgere led og døde i tyske koncentrationslejre, var der ingen grund til at vise barmhjertighed overfor herrefolket. Sådan var den generelle holdning – i hvert fald i starten. En helt anden modtagelse fik flygtningene i Sønderjylland. Her blev de modtaget med åbne arme – oven i købet af landsmænd, nemlig af medlemmer af det tyske mindretal. Der både bød dem velkommen og indkvarterede dem i gæstfrie private hjem. Alt det beretter Leif Hansen Nielsen udførligt om.

Efter en indledning, hvor forfatteren bl.a. ridser historiografien om emnet kyndigt op, følger først en kronologisk/tematisk del, efterfulgt af en topografisk del, hvor samtlige flygtningelejre i det sønderjyske udførligt beskrives. I første del undersøges emner som ankomsten af de første flygtninge, organisationen Flüchtlings-Hilfewerk Nordschleswig og dens aktiviteter, flygtningeforsorgen efter befrielsen den 5. maj, lejrene, flygtningene og det omgivne samfund, deres sundhedstilstand og deres hjemsendelse. Endelig rummer bogen et tysksproget resumé, en ekskurs om kilder og kildeproblemer ved analysen af flygtninge til Åbenrå, en liste med litteratur og kilder samt et nyttigt stedsnavneregister. Undervejs i bogen inddrager forfatteren kritisk - og korrigerer på grundlag af sine kilder - de vigtigste værker til flygtningeproblematikken. Som f.eks. Henrik Havrehed's disputats fra 1987 og Kirsten Lylloff's forskellige artikler og hendes bog om de uledsagede børn fra 2006.

På trods af den ovenfor nævnte negative københavnske indstilling til de tyske flygtninge, forekom der imidlertid også mere positive toner i debatten. For eksempel skrev en læser i Berlingske Aftenavis følgende i august 1945: ”Den historiker, der om nogle årtier vil beskæftige sig med Danmark umiddelbart efter Befrielsen, vil ikke tro sine egne øjne, når han ser, hvor dybt danskerne fornægter det menneskelige i disse fredens første måneder”, (side 23).

Samme sommer fremkom 60 københavnske præster, der havde arbejdet blandt de tyske flygtninge, med bl.a. følgende salut til deres landsmænd for ikke at behandle de tyske flygtninge værdigt: ”Vi har kæmpet mod nazismen, fordi den ikke i jøden vil se et medmenneske, og vi vil på samme måde kæmpe mod en ny nazisme, som ikke i tyskerne vil se et medmenneske”, (side 24).

I det øvrige Danmark kom hovedparten af flygtningene i krigens sidste kaotiske tid, hvor alle søgte at redde sig bort fra det indesluttede Østpreussen. Ofte uden bagage og paralyseret af en farefuld tur over havet. Til Sønderjylland kom de imidlertid i relativ orden i

begyndelsen af perioden – med tog og medbragt bagage. Forfatteren konkluderer: ”Alt i alt er der næppe tvivl om, at flygtningeforsorgen både før og efter Befrielsen i Sønderjylland havde et mildere ansigt end mange andre steder i landet. Det hang --- dels sammen med den hjemmetyske folkegruppens indsats, dels med, at lejrene i landsdelen, inkl. den private indkvartering, generelt var mindre end i det øvrige land, dels med, at flygtningestrømmen til Sønderjylland var koncentreret om månederne februar og marts, altså i tiden før Det Tredje Riges kollaps”, (side 217).

Forfatteren undersøger de tyske flygtnings fysiske og psykiske vilkår under opholdet i Danmark - herunder den i litteraturen omstridte lægelige omsorg. Desuden undersøger han forholdet mellem flygtninge, flygtningehjælpen og lokalbefolkningen. Han konkluderer, at forholdene i Sønderjylland generelt var bedre end mange andre steder i Danmark. Et forhold, der afgjort hang sammen med, at næsten halvdelen af de tyske flygtninge her var privat indkvarteret hos medlemmer af det tyske mindretal. Og derfor delte f.eks. privat praktiserende læger med dem. Men på trods af det var der også i Sønderjylland en meget stor dødelighed - især blandt de tyske flygtnings børn. Årsagen til det skal efter forfatterens mening imidlertid ikke søges i de danske lægers passivitet, men altovervejende den dårlige forfatning, børnene havde ved ankomsten til Danmark.

I Sønderjylland endte der med at være ca. 23.000 tyske flygtninge – det vil sige næsten 10 % af det samlede antal flygtninge i Danmark. Næsten halvdelen af dem fik som nævnt ophold hos landsdelens tyske mindretal. Men snart blev også skoler, forsamlingshuse, kroer mv. inddraget til dette formål. Hertil kom særlige børnelejre, alderdomshjem, fødeklinikker, lazaretter og sygehuse til flygtningene. I forhold til resten af Danmark skilte Sønderjylland sig længe ud ved dels den private indkvartering dels ved mange små lejre – i alt omkring 200. Med tiden blev de imidlertid samlet i større lejre og ultimativt i Oksbøllejren, hvorfra de i løbet af 1948 sendtes hjem til Tyskland.

Det overordnede indtryk er, konkluderer forfatteren, at flygtningeindkvarteringen i Sønderjylland i langt mindre grad end i andre dele af landet gav anledning til gnidninger eller konflikter. Det gælder såvel den private som den øvrige indkvartering. Det hang formentlig sammen med, at dæmoniseringen af alt tysk havde sværere ved at få fodfæste i Sønderjylland, hvor der var mange familierelationer hen over grænsen. Og hvor kendskabet til det tyske sprog var udbredt.

Frem til befrielsen i begyndelsen af maj 1945 stod det tyske mindretal gennem organisationen Flüchtlings-Hilfswerk Nordschleswig for forplejning og indkvartering af flygtningene. Det gjaldt såvel den private som den ikke-private del. Et forhold, der gav den sønderjyske flygtningeforsorg et helt andet præg end i det øvrige Danmark, hvor den lå hos værnemagten. Forfatteren peger på, at stort set hele det tyske mindretal støttede op om opgaven og viste dermed ”en enestående solidaritet med det tyske folk – også i nederlagets stund. Set fra nutiden må denne folkelige humanitære indsats vurderes højt”, (side 213). Ved befrielsen overtog modstandsbevægelsen opgaven, men allerede få dage senere blev den overtaget af de lokale afdelinger af Statens civile Luftværn. Og fra september 1945 af Flygtningeadministrationen og med den tidligere minister Johannes Kjærbo som en myndig leder.

Forfatteren er i adskillige tilfælde på grundlag af sit arbejde i stand til at korrigere det

hidtidige billede af de tyske flygtnings profil. Som for eksempel deres sociale sammensætning. Det gængse billede har været det, som også den daværende rektor for Tønder Statsseminarium, Morten Bredsdorff, noterede i sin dagbog: ”fremmedartede mennesker, de fleste lignede nærmest polske landarbejderfamilier. Kvinder med brogede hovedtørklæder, gamle mænd i lasede almueklæder. Masser af børn” (side 50). Nielsen kan imidlertid konkludere: ”det centrale er, at den erhvervsmæssige sammensætning bestemt ikke leder tanken hen mod en overvejende bondebefolkning eller landalmue, men tværtimod hen mod en ”moderne” bybefolkning. Blot --- 12 % var beskæftiget inden for landbruget”, (side 54).

Nielsen citerer fra en beretning om de tyske flygtnings modtagelse i landsbyen Vester Sottrup: ”De ringede rundt til omegnens beboere og én gik fra hus til hus med en liste. --- en enkelt tog en flygtning af medlidenhed, da det dog er koner og børn og altså ikke skyld i krigen. Andre meldte sig, da det blev foregivet, at den og den havde tegnet sig. Det viste sig imidlertid at være overdrevet, og mange trak sig tilbage. Gdr. Hans Staugaard sagde til listebæreren: ”Skaf os vort politi og vore grænsegendarmer hjem fra koncentrationslejrene, og vi skal nol tage imod flygtingene”. Mejeribestyrer Kadt sagde: ”Hellere drukner jeg mig i Østersøen, end at jeg vil have nogle af disse tyskere”. Denne udtalelse havde nær kostet ham ”knappen” (side 66).

De fleste flygtninge opførte sig upåklageligt, hvilket måske hang sammen med, at de fleste var kvinder, børn eller gamle mænd. Hele 40 % af dem var børn under femten år. Her af en beretning fra Sdr. Hygum: ”Flygtingene opførte sig godt. Man hørte ingen klage over dem nogen steder fra. En enkelt undtagelse: ”Det er nok et dejligt land føreren har givet os ---” (side 95).

Men der var også undtagelser, som en lærerinde, Maren Ipland, fra Rise fortæller: ”Mange af flygtingene var store på det og ret fordringsfulde. I Mjølss fortæller man: Der var blevet bagt og stegt til deres ankomst - ved bordet spurgte de, om man ikke havde glemt at sætte vin på bordet. Én rejste til Aabenraa og ville hos købm. P. Jessen købe en pels. Da man skulle betale sagde man: Hitler betaler. Handlen gik tilbage”. (side 95)

Med befrielsen ændredes de tyske flygtnings situation sig radikalt – ikke mindst i Sønderjylland. For dem blev den snart forvandlet til et liv i lejr og bag pigtråd. For de danske myndigheder blev de et enormt logistisk og forsyningsmæssigt problem. Der skulle skaffes mad, tøj, passende indkvartering med sanitære forhold, vaskemuligheder, toiletter, lægehjælp m.m. Modstandsbevægelsen overtog for en kort stund ansvaret for dem, men ret hurtigt overgik det til Statens civile Luftværn. Bylederen i Varde havde spurgt, om de handlende kunne nægte at sælge til de tyske flygtninge. Region III's ledelse svarede kontant: ”De kan ikke i almindelighed gå og købe flødeskumskager osv. Kommandanten skal til byledelsen indgive en liste over de nødvendige levnedsmidler, der må indkøbes, og denne skal bylederen påtegne og afstemple” (side 103).

Alt i alt en velkommen, læsværdig og læsevenlig monografi. Nu venter vi blot på lignende grundige undersøgelser af de øvrige landsdele.

